

прот. Михайл Шевченків

*Тернопільська вища духовна семінарія
ім. Патр. Йосифа Сліпого*

Ким був Тарас Шевченко?

Ми віруєм Твоїй силі
І Духу живому.
Встане правда! Встане воля!
І Тобі одному
Помоляться всі язики.
(Т. Шевченко «Кавказ»)

Безсумнівним є той факт, що Тарас Шевченко – народний поет України, а навіть більше того, мученик за правду, за свій рідний поневолений український народ. Однак ким був цей народний поет, співець людської долі: чи був він правдиво віруючим християнином, чи, навпаки, відступником від Христа і Його святої Церкви, тобто безбожною людиною, відлученим від правдивої Христової Церкви – єретиком? Смішним і безглуздим було б ставити ці і їм подібні питання людям, які добре знали Кобзаря, – його сучасникам. Євген Сверстюк, добрий знавець спадщини поета, ставлячи питання про атеїзм Шевченка, зауважує загальну релігійність серед тодішньої освіченої інтелігенції і нерозуміння такого питання простими людьми, які «в той час, може, й не припускали, що справді є такі люди, які в Бога не вірять, хіба що якісь недолюдки або зовсім пропащі». І далі слушно констатує: «Глибока релігійність входила вже в саме поняття народний поет, бо яким же українським народним поетом міг бути поет без Бога? Народний поет Шевченко, народний філософ Сковорода – це постаті передовсім духовного профілю, в тому розумінні, що план побутовий чи соціально-політичний у них не на першому місці. Основною точкою відліку всього у них є Бог і «єдина на землі служба Богові» (Гоголь). Сковорода писав не просто пісні, а «Сад божественних пісень». Шевченко у своїх поемах не зводив політичних рахунків, а ставив царів неначе на сповідь перед лицем Бога і розвінчував імперську комедію ідолів та «дядьків отечества чужого»¹.

Однак навіть у XXI столітті стикаємося із серйозним нерозумінням у цих питаннях навіть серед освічених людей. Недавно потрапила мені до рук стаття «Розуміння та сприйняття Бога у житті та творчості Т. Г. Шевченка», яка мала би друкуватись у науковому журналі. При її перечитуванні вразили мене такі висловлювання: «Шевченко не був християнином у повному розумінні практики такого способу життя... Шевченко не був атеїстом, як виникає з цього та багатьох досліджень попередників, як також не був християнином у класичному розумінні цього слова, а тим більше приналежним до якоїсь конфесії (за своїми внутрішніми переконаннями та прагненнями). Однозначно можна лише ствердити, що був він віруючою людиною»². Автор при цьому не пояснює, що значить бути «християнином у класичному розумінні». І про яке християнство тут йде мова, до якого, мовляв, Тарас Шевченко не належить, не вписується в його «класичні» рамки. Чи те, яке панувало в Російській імперії на той час, маючи за собою царську підтримку, і фактично було кероване світським імператором, чи те, яке прийняв святий рівноапостольний князь Володимир Великий і яке впродовж понад тисячолітньої християнської історії нищили наші недруги, завойовники

України, зокрема російські царі і цариці? А може, те, яке описав сам Кобзар у «Неофітах» – апостольське, катакомбне, переслідуване, започатковане самим засновником святої віри – Ісусом Христом, розп'ятим і Воскреслим, який показав приклад цілковитої посвяти і довіри до Бога Отця та досконалого послуху Богові в усьому, смиренне служіння своїм ближнім аж до умивання їм ніг та хресної смерті за народ з молитвою за розпинателів: «Отче, відпусти їм, не знають бо, що роблять»³? Якщо Кобзар не був «християнином у класичному розумінні», не належав до якоїсь конфесії, то ким тоді був, у кого чи в що вірив? Дослідник, звернувши увагу на складність зрозуміння «образів Діви Марії та Христа в поемі «Марія», де Богородиця представлена покриткою, а Ісус Христос не Сином Божим, а людиною», додає: «Шевченко й сам визнавав себе єретиком, тобто особою, яка не визнає догм та офіційного вчення Церкви»⁴.

Отож з Божою допомогою спробуємо ближче придивитись і глибше вникнути у ці не зовсім зрозумілі й неоднозначні висловлювання на тему християнської віри поета.

У нашому філософському дослідженні будемо користуватись діалогічним шляхом мислення, запропонованим Аристотелем і пізніше доповненим його послідовниками. Названий він *questio disputata*, тобто дискусійне розв'язання проблеми. У пошуку відповіді на поставлене питання виділяють три кроки, а саме: **I. Порушення проблеми** через опозиційні думки. Спочатку йдуть аргументи, які немовби заперечують якусь тезу: «здається, що ні...», і зразу ж – **II. Контраргументи**: «однак перечить цьому...» Це буде другий крок, на якому, після контраргументів, наводиться ще позитивна теза, яку обґрунтовує автор: «**Наша відповідь**». Далі йде обґрунтування пропонованої позитивної позиції. **III. Відповідь на закиди**, зроблені на початку, можуть бути ще інші доповнення.

I. Здається, що Тарас Шевченко не був ні православним, ні християнином, але єретиком, бо:

1.1. Ісус Христос та Його Мати у поемі «Марія» представлені як грішні люди, адже її син народжується навіть не із законного подружжя, а з перелюбу. Марія, як покритка, після розп'яття її сина, скитаючись «під тином, / сумуючи, у бур'яні / умерла з голоду» (Тарас Шевченко «Марія»).

1.2. В українському перекладі Шевченкового *Журналу* з російської Олександра Кониського у записі з 11 липня 1857 р. читаємо: «і я такий самий єретик, як і інші»⁵.

1.3. Після смерті Кобзаря Російська Православна Церква через Святійший Синод у Санкт-Петербурзі своїм обіжником від 31 січня 1914 року (ст. стиль) забороняла своєму православному духовенству по всій Росії правити панахиду по Шевченку.

II. Однак з достовірних джерел довідуємося про факти цілком протилежні, а то й заперечні вищезгаданій позиції:

2.1. Тарас Шевченко народився і виростав у християнській сім'ї, був охрещений, від християнської віри ніколи не відрікався⁶. Кобзар намагався жити як християнин і прагнув залишатись ним аж до смерті, про що засвідчує лист до А. Лизогуба від 16 липня 1852 р.: «... Не пишу Вам нічого про самого себе, бо нема доброго матеріалу для розповіді, а описувати мою погану долю нудно і гріх, на мою думку. Це все одно що нарікати на Бога. Нехай собі тягнеться моє невеселе життя, як мені Бог послав. Одне, чого б я просив у Бога, як найбільшого добра, – це те, щоб хоч перед смертю поглянути один раз на вас, добрих друзів моїх, на Дніпро, на Київ, на Україну, і тоді, як християнин, умер би я спокійно»⁷.

2.2. Лебединою піснею Кобзаря був «Буквар південно-руський 1861 року», в якому засвідчив як християнський мислитель свою віру у Христа – Сина

Божого. У цьому останньому передсмертному творі Тарас Шевченко навчав українських діток вірити в усі основні правди християнської православної віри Христової Вселенської Церкви, які містяться у Нікейсько-Царгородському символі віри⁸.

2.3. Митрополит Андрей Шептицький ще у 1912 році, за два роки до згаданого рішення Синоду РПЦ, як Отець і Глава Української Греко-Католицької Церкви у святкові березневі дні приїхав зі Львова до Києва і у переповненому костелі св. Миколая правив панахиду по Шевченкові, на якій співав студентський церковний хор та хор студентів духовної академії. Тоді вперше в Києві пролунала молитва за спасіння душі чи не найкращого сина нашої Батьківщини. Перший раз із вівтаря Божого храму студенти почули рідну мову, якою говорив великий український церковний Достойник про мученика за правду і щирого молільника за свій поневолений народ⁹.

Наша відповідь: Тарас Шевченко дійсно вірив і визнавав особового біблійно-християнського Бога протягом усієї творчості¹⁰, був «щирим християнином і навіть православним» (М. Драгоманов).

Обґрунтування першої частини нашого твердження стосовно образу Бога, в якого вірив поет, міститься у монографії «Бог Суций у поезії Кобзаря»¹¹. У цьому дослідженні зосередимось на з'ясуванні того факту, що Тарас Шевченко був духовним сином і свідком Київського християнства, яке, за словом Великого слов'янського Папи блаженного Івана-Павла II, від часів святих рівноапостольних княгині Ольги і її внука Володимира «було за вірою православне і католицьке в любові»¹².

Задумаймося: чи є достатні наукові підстави вважати, що Шевченко «був тільки віруючою людиною» і «не був християнином у класичному розумінні цього слова»? Адже Бог, у якого вірив і до якого молився, був євангельсько-християнським¹³. Відкритим, натомість, залишається питання, яким було християнство, яке він сповідував, та до якої християнської конфесії він належав, оскільки не існує християнства позаконфесійного. Яку християнську віру свого часу сповідували його батьки та односельці?

1. Християнство Київської Русі справді було «православно-католицьке»¹⁴, хоч не бажали бачити його таким деякі наші сусіди, бо воліли, щоб воно було або «московсько-православне», або «польсько-католицьке»¹⁵. Стосовно ж приналежності чи неприналежності до конфесії – то це питання не залежить від того, як думає або в чому переконаний той чи інший дослідник, а визначається об'єктивним показником, дуже конкретним, а саме: де, коли, в якій церковній спільноті і ким була охрещена людина та чи вона не зреклася віри своїх батьків або чи не була законно відлучена, будучи вже охрещеною, з числа членів християнської спільноти. Щоб ні в кого не виникало сумнівів щодо тенденційності чи суб'єктивності підходу, звернемося до конкретних історичних фактів, які дослідили чесні і досвідчені науковці, сучасники Тараса Шевченка. Ось що пише з цього приводу його біограф Олександр Кониський, який особисто знав Кобзаря, листувався з ним і сам був православним християнином: «Запевне відомо теж, що в обох селах (себто в Кирилівці і Моринцях – **М. Ш.**) в першій половині XVIII в. були церкви греко-католицької релігії, в обох во ім'я св. Івана Богослова»¹⁶. І додає: «...дитину хрестили 28 лютого, хрещеним батьком був Моринецький посполитий Григорій Дяденко. Хрестив свящ[еник] Іван Базаринський»¹⁷. Автор покликається на документ – «метричну випись з книг Моринецької церкви, надрукованій двічі в «Київській старині»¹⁸. Це об'єктивне неупереджене свідчення як про самого новонародженого, новоохрещеного Тараса – парафіянина церкви св. Івана Богослова, так і про його односельців та батьків: ким вони були та в якій вірі охрестили свою третю дитину.

Прямим продовжувачем і спадкоємцем «Церкви греко-католицької релігії», яку у Східній Україні через кілька десятиліть формально ліквідує царський войовничий режим, буде та вітка цієї ж Київської Церкви, яка буде Богом збережена на західній частині нашої Батьківщини. У 2005 році, коли в Україні настали справді демократичні часи, ця Київська Руська Церква, з'єднана з Апостольським Престолом, знову повернула до свого законного давнього Митрополичого осідку. Іменується вона сьогодні як Українська Греко-Католицька Церква або Христова Києво-Галицька (Православно-Католицька) Церква. Яку ж віру сповідує ця Київська Церква, називана нині УГКЦ, що має прямий не перерваний зв'язок із давнім християнством, яке урочисто прийняв святий Київський князь Володимир Великий, як уважається, 988 р.Б.? Як себе іменують у богослужіннях її духовні діти? Чи вона «православна у вірі»? А якщо так, то чи існує суттєва відмінність цього Київського православ'я від тодішнього Московського, від якого поет тримався на віддалі і з яким себе не ототожнював?¹⁹. Влучну відповідь на поставлені питання знаходимо як у богослужбових книгах, так і у проповіді Великого Митрополита, виголошеній у церкві Успіння Матері Божої 6 вересня 1914 р. (за ст. стилем 24 серпня), напередодні вступу до Львова царських російських військ: «Мусимо себе пізнати, хоч у багатьох ми є подібні до себе. У них відправа така сама, як у нас, вони називають себе православними, і ми православні. **Наше православ'є є церковне, їх православ'є – державне, що так скажуть: казньонне, то є, вони спирають своє православ'є на державній силі, ми черпаємо ту силу в єдності зі святою католицькою Церквою** (виділено автором. – М. Ш.), через котру спливає ласка Божя і в котрій є правдиве джерело спасення»²⁰.

У служебнику «Священна і Божественна Літургія святого отця нашого Йоана Золотоустого і святого отця нашого Василя Великого», затвердженому Синодом ієрархії Української Греко-Католицької Церкви, читаємо наступні молитовні звернення: «За душі **всіх одвіку в правовір'ї, надії воскресіння і життя вічного усопших** отців і братів наших ... тут вписаних і **всіх православних християн**, і за блаженний спокій їх Господеві помолімося»²¹, «Ще молимося за Святішого **Вселенського Архієрея**... за отців наших духовних, і за **всіх у Христі братів наших**. ... за тих, що творять нам милостиню, і за **всіх православних християн**»²². На Великому вході головуючий священник виголошує: «Святішого **Вселенського Архієрея**... і весь священничий, дияконський і монаший чин, богобережений народ наш, правління і все військо, ... і **всіх вас, православних християн**, нехай пом'яне Господь Бог у Царстві Своєм завжди, нині, повсякчас і на віки...» (виділено автором. – М. Ш.)²³.

Про це наше, Київське, русько-українське, християнство влучно сказав у своєму слові до українців у Буенос-Айресі, в Аргентині Вселенський Архієрей, а нині блаженний, Великий Папа-слов'янин Іван Павло II: «Варто підкреслити, мої дорогі Брати Українці, що християнство було прийняте і утвердилось у Київській Русі тоді, коли Христова Церква ще жила в повній церковній єдності. **Це християнство було за вірою православне і католицьке в любові, бо перебувало в повній єдності з Апостольським Престолом і з цілою Церквою**» (виділено автором. – М. Ш.)²⁴.

У життєписі та творчості Кобзаря не зустрічаємо жодних документів чи заяв поета про відхід від віри своїх предків, у якій був охрещений, чи зречення з тієї «греко-католицької релігії».

Існують натомість історичні факти, що згодом, у 1827-39 рр., підступно і планово насильно зліквідовано Греко-Католицьку Церкву на всіх українських та білоруських землях під Росією, за винятком Холмщини²⁵. Її заборонив і переслідував царський режим, подібно як у 1946 році це чинив комуністичний

сталінський режим і його прибічники на Галичині та Закарпатті. Впроваджене московським царем (російське) православ'я було відмінне від Київського православно-католицького християнства.

З 1831 року юний християнин греко-католицької релігії Тарас перебуває вже у російській столиці, в чужому, далекому від рідної України середовищі. Шевченко ще надовго залишався поза рідною Україною і далеко від рідної Церкви, яку згодом російські правителі силою державної влади переведуть на «своє православ'я». Звісно, до того, чужого «державного православ'я» він не належав. Яким було тодішнє російське православ'я, накинуте українським християнам, та який стосунок мали до Шевченка деякі високопоставлені особи Російської імперської держави і Церкви, свідчить те, як поставилась «у Києві до ювілею Кобзаря в 1914 році «передовая русская интеллигенция», яка мала там своє масове об'єднання під назвою «Киевское русское собрание». Отож ще за місяць до ювілею Шевченка «русское собрание» ухвалило повним складом надіслати до Петербурга на ім'я міністра внутрішніх справ імперії, а також обер-прокурора Святійшого Синоду Російської Православної Церкви митрополита Флавіана та інших державців телеграму такого змісту (подаємо скорочено): «Киевское русское собрание просит Вас не допустить в Киеве мазепинской демонстрации, которая несомненно готовится к Шевченковому юбилею, а также – церковные торжества и сбор средств на памятник писателю, который был заядлым врагом государственного единства России... Неоднократно насмехался над историей великой державы: единой, неделимой, православной...».

Не дивина, що саме в день народження Т. Шевченка 25 лютого (за ст. стилем) на дверях собору Святої Софії, Володимирського собору, Десятинної церкви та інших храмів Києва російська православна влада повивішувала величезні оголошення: «Панахиды по Шевченке служить не будут!». Таким чином ненависть до Кобзаря й усього українського замкнулася в суцільне коло, де «правили бал» державна влада царської імперії, Російська православна Церква разом із «передовой русской интеллигенцией», особливо київською»²⁶. Натомість правда про Шевченка полягає в тому, що він ніколи не був антиправославним у правильному розумінні цього церковного терміна. Однак критично ставився до зловживань і безчестення православного богослужіння п'яними дяками²⁷, а також не сприймав деякі російські, зокрема суздальські, зображення «ікон», моління перед якими нагадувало йому поклоніння ідолам²⁸, був противником надто показових, на його думку, лицемірних відправ – (архієрейських) богослужб, які, на жаль, нерідко закінчувались великим пияцтвом²⁹. Не приймав Кобзар і різного роду церковно-релігійних нововведень, які, на його думку, віддаляли від євангельського християнства³⁰. Саме таке спотворене православ'я, відмінне від правдивого апостольського християнства, було для нього чужим і виступало знярядям царських імперських устремлінь. Навіть жахливе десятилітнє заслання, яке він за греко-католицькою релігійною термінологією назвав «чистилищем», не відібрало у нього віри, а очистило, вилікувало його серце, а радісна звістка про звільнення перемінила гіркий смуток у блаженну радість. Сам поет засвідчив, що важкий досвід випробувань і довгих розмов із самим собою перемінив його у нову людину, бездоганного християнина. І за це тепер поет молиться і дякує Богу за послані випробування і за безмежну Його любов до нього³¹. Всемогутній Людинолюбний Бог і постійна молитва до Нього дарували Шевченкові силу зберегти свою людську гідність та перемогти десятилітню неволю³².

Повернувшись в Україну, в рідну Кирилівку, Тарас спішить до Божого храму на молитву, а увечері провідує о. Григорія Кошиця³³. Не поминув він

Божого храму і тоді, коли, їдучи до свояка Варфоломія Шевченка, проїжджав через рідні Моринці³⁴.

Все його життя супроводжували молитва, читання Божого Слова³⁵ та інших релігійних книг. Мав поет як доброзичливих друзів, так і підступних ворогів, заздрисних людей, які очорнювали його. Про це свідчать також листи до друзів і деякі вірші, в яких довірливо сповідається перед Богом і рідним народом. Хоч, як людина, він спотикався, однак, як християнин, кається, сповідався у своїх гріхах і причащався Святих Таїн³⁶, оплакував свої «злії діти» – вірші, написані в час великого горя, а навіть хвилиної розпуки, що втискалась у його серце. Від віри в Бога, і до того ж християнського, євангельського, він ніколи не відвернувся, хоч іноді і вживав у поезії образливі, немов святотатство, слова, які опісля гірко оплакував³⁷.

2. Лебединою піснею Кобзаря був «Буквар для дітей», оцих його улюблених найменших українців. Ця маленька книжечка не лише вчить азбуки, рахунків, читання, а й вводить діток у християнську церковну родину, бо вчить читати псалми, коротенько подає історію життя «Ісуса Христа Сина Божого, Святим Духом воплощеного од Пречистої і Пренепорочної Діви Марії», який «научав людей беззаконних слову правди і любови, єдиному святому закону. Люди беззаконні не йняли віри його іскренньому святому слову і розп'яли його на хресті, як уособника і богохула»³⁸. Кобзар вчить діток також Господньої молитви «Отче наш». Далі говорить стисло про те, як «ширилось святеє слово Христове на опоганеній землі» і як деякі осліплені погані люди стали лжевчителями і лжепророками. І тоді в 325 році (помилково подано 315 рік. – М. Ш.) «по воплощенії сина Божого в городі Нікеї зібрались пресвітери і єпископи ревнителі Христової заповіді і одностайне, однодушне написали християнам Символ віри»³⁹ і подає текст Нікейсько-Царгородського символу віри.

Таким чином, немає найменшого сумніву, що, охрещений у греко-католицькому храмі святого Івана Богослова отцем Базаринським⁴⁰, **Тарас Шевченко протягом усього життя залишався християнином, хоч і допускався прогрішень, однак з них кається** і намагався зберегти чистим своє сумління. Наш Кобзар, незважаючи на надто тяжкі випробування і свої людські немочі та спотикання, ніколи не зрікся своїх євангельських християнських ідеалів, «з глибини душі дякував Всемогутньому Творцю за те, що Він не дав отому страшному досвіду зачепити своїми залізними пазурами його переконань і ясних, наче у дитини, вірувань»⁴¹.

Не відмовлено нашому поетові і в християнському похороні. За нього слізною молилася вся поневолена християнська Україна.

3. Залишається, однак, ще відкритим питання стосовно Матері Церкви, чи вона не викреслила свого мученика-сина із числа своїх духовних дітей?

Материнська Церква Кобзаря, як було показано, є не Московська Російська Православна Церква, а Київська (Українська) Православна Церква, яка тоді називалась ще «Руська Церква», а її духовні діти сповідували «руську (грецьку) віру», тобто християнську «православно-католицьку», яка була відкрита і на Схід, і на Захід. Однак мала вона своє питоме національно-релігійне обличчя і свої багаті духовні надбання та традиції, які не подобались завойовникам, як і все, що нагадувало про рідну українську релігійну самобутність русько-українського народу⁴². Як у часи хрещення Київської Русі за святих рівноапостольних князів Володимира і Ольги, так і в місці й часі народження Тараса Шевченка ця Мати Церква була в духовній єдності і братній любові з Апостольським Престолом та всією Вселенською (Католицькою) Церквою, зокрема від часу, коли ця єдність була відновлена у 1596 році у місті Бересті (нині м. Брест у Білорусі). Тоді Київський Митрополит Михаїл Рогоза спільно з єпископами після неодноразових

зустріччєй-нарад (Синодів Київської митрополії) вирішили поновити первісну єдність, яка існувала у Христовій Церкві, щоб прискорити час примирення всіх християн та сповнити передсмертний заповіт і молитву Христа-Засновника Церкви: «Отче Святий, ради імени твого бережи їх, тих, яких ти дав мені, щоб вони були одно, як і ми. Та не лише за цих молю, але й за тих, які через їх слово увірують у мене, щоб усі були одно, як ти, Отче, в мені, і я в тобі, щоб і вони були в нас одно, щоб світ увірував, що ти мене послав»⁴³. Тому називалась ця Київська Православна Церква, яка відновила з плином часу послаблену і на якийсь час втрачену давню первісну єдність між усіма християнами, *З'єдинена (Уніатська⁴⁴) Руська Церква*. Однак не всі правильно зрозуміли цей, по суті, благородний, побожний задум, і не всі, на жаль, чесно шукали, через цей крок справді сповнення Божої волі і спасіння людських душ. А тому виникали непорозуміння і навіть спроби використати це рішення для своїх особистих, політичних чи інших не церковних, а світських інтересів. У 1620 році, до кінця невідомо яким правом, Єрусалимський патріарх Теофан висвятив шістьох нових «православних нез'єдинених» єпископів на чолі з новим Митрополитом. Вони спочатку не визнавалися як законні, але через інші, на жаль, більше матеріальні, ніж духовні, важелі державна влада визнала їх. «Висвячення шістьох єпископів для Київської Церкви патріархом Теофаном, – коментував кардинал Сліпий, – внесло велике розбиття у Церкві на Україні і Білорусії. Це був революційний крок, бо Єрусалимський патріарх не мав права ставити єпископів в Україні»⁴⁵. Так від колишньої Київської Православної (Вселенської) Церкви постала, як виглядає, не зовсім по-божому, чесно і законно, нова вітка *Нез'єдиненої Руської Церкви*. Це спричинило велике непорозуміння і напруження, бо на місця дотеперішніх законних ієрархів призначалися нові, які не мали ні храму-катедри, ні місця-житла для свого урядування. А тому правдиво побожні духовні провідники з обох «конфесій» старались виправити ситуацію, шукали примирення, щоб «Русь не воювала з Руссю». Так *з'єдинений* Митрополит Вен'ямин Рутський готовий був зректися свого законного уряду на користь свого православного співбрата – *нез'єдиненого* Петра Могили, з умовою утворення єдиного Київського Православно-Католицького Патріархату, який би був, як за часів святого Володимира, у єдності з усім християнським світом, зокрема і з наступником св. ап. Петра. З різних, переважно людських, а не Божих, причин, до цього не дійшло. Хоч та свята думка про об'єднання усіх християн, спадкоємців Володимирового хрещення, слава Богу, і надалі живе у багатьох серцях правдивих учнів Христа. І в Бозі є надія, що заповітна мрія Христа у відповіднім часі силою Святого Духа буде здійснена на славу Божу й добро та спасіння людських душ. У часи Шевченка та вітка, що постала у 1620 році, вже була поглинута тодішньою Московською Церквою, яка, хоч і була дочірньою Церквою, правдами і неправдами добила свого, щоб отримати статус автономної, а згодом «патріаршої» Церкви, нехтуючи правами Києва як матері городів руських, історичною справедливістю та церковними законами. Залишалась ще не поглинутою та частина Київської Церкви, яка була під духовною опікою Вселенського Архієрея Папи Римського, яку також намагалися за допомогою держави підкорити і долучити до своєї пастви, не зважаючи ні на справедливість, ні на право свободи людського сумління. Так воно неодноразово і ставалось, хоч ціною таких «приєднань» чи «об'єднань» були «гори трупів і море крові» мучеників. Шевченко ж народився і був охрещений у Київській Церкві, ще не «об'єднаній» з Московською, яка була «греко-католицької релігії». Її спадкоємиця – Греко-Католицька Церква, нині УГКЦ, яка, перейшовши через усі випробування, слава Богу, повноцінно розвивається і виконує свою святую місію – просвічувати світлом Євангелії, освячувати і спасати Богом їй увірений Народ

древньої Київської Русі. Саме ця Мати-Церква не забула й мужньо захистила добре, чесне ім'я свого сина. Зробила це у критичний і найважчий для України час через свого Першоієрарха – Митрополита Андрея Шептицького. Трапилось це у 1912 році. Це був щасливий рік, коли жоден студент у Києві не був арештований, жодного не били нагаями під час відзначення Шевченкових роковин. «Студенти столиці, як завжди, готувались до демонстрації, але раптом, днів зо три до свят, було повідомлено, що в новому костелі св. Николая, на великій Васильківській вулиці, Митрополит Андрей Шептицький, який приїхав зі Львова до Києва, буде правити панахиду по Шевченкові. Зараз же студентський церковний хор та хор студентів духовної академії (під проводом О. Кошиця) погодилися співати панахиду, а всім іншим студентським хорам, як і всьому студентству, було наказано прийти до костелу. Вже о 9-й годині ранку костел почав заповнюватися, а за півгодини там ніде було й повернутись. О десятій годині Митрополит Андрей сам, без жодного священика, вийшов на середину костела й почав служити Панахиду. ...На вулиці перед костелом уже почали шикуватися козаки та поліцаї. Коли ж хор почав співати *Зі святими упокой*, усі присутні приєднались, і могутній спів, що доносився з костелу, зупиняв перехожих, які мимоволі звертали до костелу і залишалися біля нього. Скінчилася Панахида, Митрополит пройшов до віттаря і звернувся до присутніх зі словом. Перший раз із віттаря Божого храму студенти почули рідну мову, якою говорив великий український Достойник. Митрополит згадав про той розпач, що охоплював Шевченка, коли він бачив, яку кривду чинять над його народом. Він згадав про ті гарячі молитви, що їх Шевченко посилав до Господа, просячи Його виправити ту кривду. Але як людина Кобзар не міг знати шляхів, якими Господь веде нашу Батьківщину, а не бачачи поліпшення долі свого народу, Шевченко в розпуці починає оскаржувати Бога. Вороги наші використали саме цей момент й оголосили Шевченка безбожником. Вони не згадали про святий вогонь любові до батьківщини, яким горіло серце Кобзаря, про заклик поета любити Батьківщину *во врем'я люте* і його вимогу в останню грізную мінуту за неї Господа молити. Цей заклик нашого Генія ми зберегли в нашому серці, і саме тому, мої любі діти, – говорив Митрополит Андрей, – ми повинні віддати всі свої сили на користь Батьківщини. Саме через це ми не можемо дозволити, щоб хоч один із вас загинув, не встигнувши зробити щось корисного для України. Отже, коли можна було ще виправдати ваш протест проти заборони молитися за нашого Кобзаря, то тепер, після спільної нашої молитви, такий протест втрачає зміст (тобто *зміст, значення*. – М. Ш.). Тож помолімося Богові, мої любі діти, щоб Він пам'ятав про нашого Кобзаря зберіг навіки!»⁴⁶. Далі Микола Очерет у своїй статті, присвяченій цій такій вагомій і призабутій події, продовжує: «З цими словами Владика обернувся до віттаря і проголосив молитву за упокій душі слуги Божого Тараса, просячи Господа створити йому вічну пам'ять. З останніми словами Митрополит Андрей став навколішки і разом з усіма присутніми заспівав *Вічну пам'ять*. До них приєдналися люди, які стояли навколо костелу. І тут сталося те, чого ніхто не очікував: козаки, наче за командою, всі скинули шапки і почали хреститись, а поліцаї відійшли на іншу вулицю...

До Києва Митрополит Андрей приїхав у часи найчорнішої реакції, що настали в Росії після революції 1905 р. Все замовкло зі страху перед репресіями, а про Україну всякий боявся і слово сказати, бо скрізь це офіційно заборонялося. Та раптом із Божого престолу пролунало слово *Україна*, а до того ж і промова виголошена українською мовою. На Митрополита Андрея дивились як на *апостола правди і науки*, за яким так тужив Шевченко»⁴⁷. Таким чином **Мати, Київська Православно-Католицька Церква, в особі великого Митрополита Андрея стала на захист і гідно оборонила честь і добре ім'я великого сина**

України та засвідчила, що вона завжди і всюди залишається свідком Христової Євангелії та жертвенної любові до всіх дітей України. Подібне героїське свідчення любові до Христа і кожної покривдженої людини, зокрема до рідного поневоленого українського народу, усім своїм мученицьким життєвим шляхом виявив її духовний син – Тарас Шевченко.

III. Спростування закидів і пояснення позиції автора поеми «Марія» стосовно осіб Ісуса Христа та Пресвятої Богородиці.

У статті «Розуміння та сприйняття Бога у житті та творчості Т. Г. Шевченка» автор слушно зауважив: «релігійність Шевченка найкраще відображають його безпосередні вислови в особистих листах до інших людей та записи власного Щоденника»⁴⁸.

3.1. Для того щоб зрозуміти такі, на перший погляд, суперечливі і неоднозначні висловлювання про Ісуса Христа і Його Матір у поемі «Марія», необхідно спочатку уважно придивитись і вдумливо прочитати цілий твір, беручи до уваги інші тематично споріднені тогочасні твори, а також сягнути до Шевченкових листів до друзів, у яких він зізнається у тому, що саме задумує написати і чий образ змалювати у своєму поетичному творі.

З одного боку, на початку поеми бачимо Марію як Пресвяту Богородицю, яку Тарас Шевченко називає словом «Мати», написаним з великої літери, а також «святою силою всіх святих», «Пренепорочною, благою», «Пречистою», «Царицею неба і землі», «Всеблагою». До неї він благоговійно слізно молиться за весь свій бідний, засліплений, поневолений народ: «Воззри, Пречистая, на їх, / Отих окрадених, сліпих / Невольників; подай їм силу / Твого мученика Сина, / щоб хрест-кайдани донесли / До самого, самого краю!» Немає найменшого сумніву в тому, за кого поет уважає Марію, Матір Ісуса, у цій першій, молитовній частині поеми. Також немає сумніву в тому, ким є той, хто до неї ось так довірливо і благоговійно молиться: «Все упованіє моє / На тебе, мій пресвітлий раю, / На милосердіє твоє, / Все упованіє моє / На тебе, Мати, возлагаю...». А що буде далі, чому у другій частині твору побачимо образ іншої, грішної «Марії»? Чи не буде це образою для тієї першої, святої Марії? Так може здаватись тільки при поверховому, вирваному з контексту, буквальному читанні твору, коли «забуто» образ святої Марії, до якої поет благоговійно молився на початку поеми. Кобзар зізнається, що те, що далі буде написано в тексті, не буде ні богохульством, ні виявом його злоби чи невіри у святість і непорочність Пречистої Діви Марії, Божої Матері, але **на тлі фрагментів життєвої дороги, цієї ідеальної, єдиної і неповторної «святої праведної Матері святого Сина на землі» («Неофіти»), він покаже, якою є на даний час доля матері в Україні.** І поет гірко плаче над цією, так часто нещасною, долею бідної української дівчини, що через свою легковажність та моральний переступ – гріх стає покритою і за кару мусить усе життя мучитись, покутувати за свій гріх, а вкінці десь під тином, у самотності помирати голодною смертю. Ось чому Кобзар надіється – не в даному творі, але щойно в майбутньому, як духовно воскресне Україна, – описати-оспівати вже не грішну і нещасну долю «українських Марій», а святу доленьку Непорочної Марії в духовних її дітях – українських християнських матерях. А те, що бачать нині в Україні, – це ще не та доля матері і не той благодаттє оновлений, вільний і щасливий народ, визволений Христом Богом із рабства гріха, але «нині – царює – плач, і скорб, і сльози». Цей біль свого серця з приводу вкороченого життя і трагічної долі української жінки – матері-покритки – Шевченко, як убогий, «останню лепту подає» Пресвятій Богородиці, вірячи і молячись, що колись ця доля зміниться – духовно воскресне Україна, оновляться і зацвітуть християнським благочестям нині такі понурі села. Тоді він, незлобний, оспіває святу доленьку жінки-матері в Україні. Отоді буде інша, вже не двозначна

(водночас свята і грішна), аналогічна, а єдина свята Мати і освячена її донька, українська благочестива християнська мати. Зразком розкаяної і наверненої освяченої матері є героїня поеми «Неофіти». Вона, завдяки прийнятій Христовій вірі і героїській мученицькій смерті єдиного її сина Алкіда, також приходять до віри в Христа Спасителя, «за нас розп'ятого сина Марії», і стає апостолом «живого істинного Бога». Зразком такого апостола, через якого приходять благословення і спасення для грішних людей, зокрема оргій, автор змалював святого апостола Петра. Кобзар сильно вірив і з нетерпінням очікував на приход подібного «апостола правди і науки» як рятівника і благовісника оновленого в Христі життя в Україні. «І день іде, і ніч іде. / І голову схопивши в руки, / Дивуєшся, чому не йде / Апостол правди і науки» («І день іде, і ніч іде...»).

Ключовим твором до розуміння мотивів написання поеми «Марія» є вірш, який безпосередньо вводить нас у тугу за Спасителем для бідної «самодержавним государем-царем» поневоленої України. Це вірш «Во Іудеї во дні они...», який у «Кобзарі» хронологічно стоїть перед поемою. З нього також довідуємось про справжнє ставлення Шевченка до Марії і її сина Ісуса. Поет вводить читача в історичні спасенні події. «Якось, не в самім Назареті, / А у якомусь вертепі / Марія сина привела, / І в Віфлієм з малим пішла...». Тут є і згадка, хоч показана у художній фабулі, про наказ «Ірода п'яного» повбивати малих діток у Віфліємі. Недвозначно наш Кобзар визнає, ким є це Дитятко, народжене Марією, і ким є та, що привела Його на світ. Це не мати-покритка, а «преправедная мати». «Спаси ти нас, / Младенче праведний, великий, / Од п'яного царя-владики! / Од гіршого ж тебе спасла / Твоя преправедная мати» («Во Іудеї...»). І сам себе запитує: «**Та де ж нам тую матір взяти?**» Адже в уярмленій Україні, на жаль, життєва доля української матері не є «преправедная», як у Марії, Матері Ісуса. І саме таку гірку і грішну долю жінки, матері-покритки, поет покаже в поемі «Марія», поєднавши її хоч з нелегкою, але святою преправедною долею «Пренепорочної, благої Марії». Ось тому цей **образ матері Марії є аналогічним, художнім, поетичним, а не однозначним науковим та історичним описом життя і смерті матері Ісуса Христа**. Влучно про це колись у радіоєфірі висловився православний архієпископ Ігор Ісіченко: «Шевченко вдягає Марію в українські шати».

Підтвердженням того, що подвійний, тобто аналогічний (святий і грішний), образ матері у поемі «Марія» пов'язаний не з богохульством чи з очорненням Пресвятої Богородиці, а з долею української матері у Російській імперії, якій він був присвячений, є також лист Шевченка до В. М. Рєпніної, довірливого християнського друга. У листі з Оренбурга 7 березня 1850 р. читаємо: «Новий Завіт я читаю з благоговійним трепетом. Внаслідок цього читання у мене зародилась думка **описати серце матері на основі життя Пречистої Діви – Матері Спасителя**»⁴⁹ (виділено автором. – М. Ш.). Ось тепер стає зрозумілим, чому цей образ Марії має «два обличчя».

Таким чином, художній поетичний твір «Марія» – це не історичний життєпис Марії, Матері Ісуса Христа, і не богословський трактат, а поема про «серце української матері», на жаль, матері-покритки, якою ставала не одна молода вродлива дівчина. Опис долі української матері зроблений через порівняння і зв'язок з деякими біографічними подіями з життя Матері Ісуса, однак **головна тема твору – це типова нещасна доля української матері і її самотня голодна смерть «під тином»**.

3.2. Вислів «і я такий самий єретик, як інші» свідчить про те, що ті «інші» – звичайні люди, як правило, християни, хоч далеко не всі були практикуючими віруючими людьми. Ніхто з них, звісно, не вважав себе за єретика у прямому і дослівному значенні цього слова, але дозволяли собі якісь дрібні порушення того, що приписували людські побожні християнські звичаї, як, наприклад, запалити

цигарку. Саме про таку «ересь» і говорить Кобзар у контексті того, що і він собі дозволив (вперше за десять років перебування на засланні) взяти в зуби цигарку. Цитуємо цей фрагмент із «Журналу» в українському перекладі: «Усі, починаючи з Наталочки, немало здивувалися, побачивши в мене в роті сигару, а нянька Явдоха, уральська козачка, то й зовсім у мені розчарувалася. Досі вона гадала собі, що я чимось близький до старовірів, а тепер бачить, що і я такий самий еретик, як і інші». Старообрядці, чи старовіри, в російській мові ще називаються «часовенни», не вважали себе еретиками, а правдивими і вірними християнами, які не приймали тодішніх нововведень до церковних богослужінь, запропонованих РПЦ. До того ж в оригінальному російському тексті Тарас Шевченко називав себе не «еретик», але «еретик-щепотник», тобто «еретик-щіпка», що означало старовірів, які хрестились за своїм давнішим звичаєм «пучкою», чи «щіпкою», а не трьома пальцями, як це пропонувала Ніконівська реформа церковно-літургійних книг. «...Та совершенно во мне разочаровалась, она до сих пор думала, что я часовенный, а я такой же еретик-щепотник, как и другие»⁵⁰. Таким чином, приписувати Шевченкові, що він справді вважав себе еретиком, – це непорозуміння і неправильно, вирване з контексту абстрактне пояснення богословського терміна, незважаючи на те значення, якого надає йому автор у «Щоденнику». До того ж варто взяти до уваги образ «еретика», змальованого у поетичному однойменному творі. Це не відступник від Христової віри, а «святий, великий мученик», який бореться і вмирає за Божу справу, він щиро молиться і просить у Господа прощення для своїх ворогів: «Моліться! моліться! / Господи, помилуй, / Прости ти їм, бо не знають!..» («Єретик»). «Нерозбірливим богоборцям можна пояснити, що Шевченкові еретики протиставляли справжню високу віру фарисеям у тіяхах, у рясах, які творять «неутомленні поклони за кражу, за войну, за кров»⁵¹.

Тепер спробуємо відповісти собі на питання: чи був Шевченко після всього досі сказаного про нього «православним християнином»? Адже дехто із дослідників робить висновок, що був не православним, але правовірним християнином⁵². Все залежить від того, який зміст ми вкладаємо у слова «правовірний» та «православний»⁵³. Правдою, однак, є те, що Шевченко неодноразово називав себе християнином, проте не зустрічаємо, щоб називав себе «православним», «правовірним» чи «католиком». А тому **він – ХРИСТІЯНИН**, а по духу і «правовірний», і «православний», а навіть приятель «католика» чи «протестантам», оскільки всі вони живуть живою вірою у Христа Бога і Спасу нашого⁵⁴. *За метрикою ж він – греко-католик*. Іншими словами, був він сином тієї Христової Київської Церкви, що жила у повній церковній єдності. У часі хрещення Київської Русі святим рівноапостольним князем Володимиром Великим (988 р. Б.) і в часі народження та хрещення Тараса **християнство**, зокрема на Київщині, також **було за вірою православне і католицьке в любові**, бо перебувало у повній єдності з Апостольським Престолом і з цілою Церквою⁵⁵ (виділено автором. – М. Ш.).

3.3. Хоч Російська Православна Церква (РПЦ) і неприхильно ставилась до великого українського патріота Тараса Шевченка, все-таки дала свідчення про те, ким був той, кого поховали у Санкт-Петербурзі в 1861 році: християнином чи еретиком. Відомо, що по всій Росії РПЦ забороняла православному духовенству правити панахиду по Шевченку, все-таки дозволила «южному» духовенству, тобто українському, не ухилятися від панахид виключно «на просьби частных лиц», оскільки, як писалося, «Шевченко умер не во вражде с церковью и похоронен по-христиански»⁵⁶.

Складність полягає в тому, що у його віршах зустрічаємо думки чи висловлювання, які є докором деяким представникам Римо-Католицької Церкви

за їхнє зловживання церковною владою чи довірою простих побожних християн, чи за їх захланність⁵⁷. Однак ці закиди, до того ж непоодинокі, зустрічаємо також стосовно Російської Православної Церкви, і навіть стосовно старозавітного святого пророка і царя Давида, його сина Амона та інших царів, яким докоряє за їхні гріхи⁵⁸. Подібно гострі слова можна знайти і проти унії, оскільки поет читав літературу, в якій ситуація християн в Україні після ухвалення Берестейської Унії у 1596 році висвітлювалась, на жаль, однобічно, виключно в негативному світлі. Розв'язкою, на нашу думку, є те, що поет і пророк України **картає всяке зло, яке спричинювало терпіння бідним і простим безборонним людям, незалежно від кого воно походило: чи від світських правителів, чи від деяких християнських провідників**, які не мали ні страху Божого, ні правдивої віри в Нього, забували про своє покликання служити добру ближніх, а не панувати над ними як над рабами. Тому-то ці гострі докори виявляли вразливе сумління народного поета, його небайдужість до болю і кривд, яких зазнавали прості люди. Таким чином, критичне ставлення до зловживань деякими конкретними особами владою зовсім не означало відкинення тієї чи іншої спільноти віруючих людей, яку вони представляли, але, на жаль, зраджували її ідеали та спотворювали її правдиве (зокрема церковне) обличчя. Гострими висловлюваннями у своїх віршах Шевченко ні зрікався християнства, ні заперечував Христової православно-католицької віри. Влучно про цю позицію Кобзаря скаже Євген Сверстюк: «Шевченко ніколи не був антирелігійним чи антихристиянським, він завжди був антифарисейським»⁵⁹.

Наостанку варто би було спробувати відповісти на складне і неоднозначне питання. Оскільки Шевченко справді був щирим християнином і сповідував євангельсько-християнську віру, що недвозначно впливає зі свідчень сучасників та його художніх творів, зокрема поезій, листів, присвячених друзям, «Щоденника і Букваря», то ким він був стосовно тих християн, які називають себе сьогодні «православними», «правовірними», «католиками», «протестантами»? Коротко, на нашу думку, можна відповісти, що **був і залишається він добрим і незлобним братом усіх, хто щиро визнає словом і ділом євангельсько-православну віру у Триєдиного Бога, Господа і Спасителя нашого Ісуса Христа, Сина Божого і Сина Пречистої Діви Марії – Божої і нашої, в Христі, Матері та правовірно вірить і православно свідчить про «єдину, святую, соборну й апостольську Церкву. Ісповідує одне хрещення на відпущення гріхів. Очікує воскресення мертвих і життя будучого віку»**⁶⁰ (тут і далі виділено автором. – М. Ш.). Більш того, як правдивий євангельський християнин, він для себе не шукав на землі ні слави, ні багатства, ні легкого життя, а того найбільшого дару, що його приніс на землю людям Божий Син, – святої ЛЮБОВІ: «Мені ж, мій Боже, на землі / Подай любов, сердечний рай! / І більш нічого не давай!» («Молитва»). Ведений цією Богом дарованою любов'ю, він уже нікого не проклинає, не бажає зла-помсти нікому, а молиться за всіх і огортає всепрощаючою Христовою любов'ю усіх людей, за яких помер наш Спаситель: «Злоначинаючих спина, / У пута кутії не куй... А всім нам вкупі на землі / Єдиномисліє подай / І братолюбіє пошли» («Молитва»).

¹ Сверстюк Є. Бог у Шевченковому житті і слові // Сучасність – 1994. – С. 99.

² Боднар Б. Розуміння та сприйняття Бога у житті та творчості Т. Г. Шевченка. Рукопис. – 2011. – С. 3.

³ Лк 23, 34.

⁴ Боднар Б. Цит. стаття. – С. 5.

⁵ Шевченко Т. Щоденник: Для серед. та ст. шк. віку / Пер. з рос. О. Кониського; Передм. та пер. віршів В. Шевчука. – (Шкільна хрестоматія). – К.: Школа, 2003. – С. 58.

⁶ Див.: Кониський О. Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. – К., 1901; Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. – К., 1994; Лепкий Б. Про життя і твори Т. Шевченка. – К., 1994.

⁷ «Не пишу вам ничего о самом себе потому, что нет хорошего материала для повествования, а описывать скверную мою долю тошно и грешно, по-моему. Это всё равно, что роптать на Бога. Пускай себе тянется жизнь моя невеселая, как мне Бог дал. Одно, чего бы я просил у Бога, как величайшего блага, это хоть перед смертью взглянуть разочек на вас, добрых друзей моих, на Днепр, на Киев, на Украину, и тогда как христианин спокойно умер бы я». Т. Г. Шевченко. Твори: У 3-х т. – Т. 3. – К.: Держ. вид. художньої літератури, 1954. – С. 373.

⁸ Див.: Шевченко Т. Буквар. – К.: Веселка, 1991. – С. 17-18.

⁹ Див.: Грень М. Правовірність релігії Тараса Шевченка та Івана Франка. – Л., 2002. – С. 3-5.

¹⁰ Див.: Шевченків М. Бог Суций у поезії Кобзаря. – Тернопіль: Астон, 2008. – С. 27.

¹¹ Див.: Там само. – С. 43-46; 137-140.

¹² Слово Святійшого Отця Івана-Павла II до України. – Львів: Свічадо, 2001. – С. 204.

¹³ Див.: Шевченків М. Бог Суций у поезії Кобзаря. – С. 137-142.

¹⁴ «...у Москві сформувалося осібне антикатолицьке «московське православ'я», суттєво відмінне від «київського православ'я», яке рівночасно було і католицьким у злуці з Вселенською Церквою. Згодом московське православ'я стало «царським», тобто опинилось на службі московських царів як покровителів та рівночасно господарів Церкви такою мірою, що цар Петро Великий перебрав на себе управління Московською Церквою та ліквідував управу патріарха. Натомість Київське православ'я святих апостолів Кирила й Методія було побудоване на правлінні апостолів, очолених Петром, та відтак єпископів – наступників апостолів та головуванні Римського архієрея – наступника Верховного апостола Петра. У такій апостольській структурі народилася і зміцнювалася Київська Церква і Київське православ'я. У цій структурі вона перебуває понині, незалежно від держави, на євангельській службі свого народу, в канонічній злуці з наступниками апостолів та з усією Христовою Церквою. Київська Церква завжди називала себе «православною», як перед Берестейською унією, так і по ній, бо слово «православ'я» стосується повноти правд християнської віри, у той час як «католицтво» або «соборність» чи «вселенськість» означає, що вона є єдиною і обіймає всі народи світу». А. Сапеляк. Київська Церква на слов'янському сході. Канонічно-єкуменічний аспект. – Буенос-Айрес – Львів, 1999. – С. 18, 20.

¹⁵ Українська Церква від св. Ольги й досі стоїть на роздоріжжі між Сходом та Заходом, між Римом та Візантією, з ясною тенденцією витворити свою власну церковно-культурну індивідуальність, оперту на догматиці Вселенської Церкви. Українське церковне життя від самих початків ставало синтезом східного й західного християнства, аналогічно до всієї культури українського народу. Коли українська Церква досі не витворила своєї правної та обрядової індивідуальності, то причини цього слід шукати в сусідстві з двома відрубними церковним світами, православною Москвою та римо-католицькою Польщею. Інтерес обидвох сусідів був у тому, щоб не допустити до заснування та скріплення окремішньої церковної організації в Україні. Від XIV стол. Москва намагається зберегти залежність української Церкви від себе як від «третього Риму», але так само й Польща старається насаджувати на українських землях питому собі церковну культуру латинського обряду. Звідси – натиск обох сторін на всяку спробу української Церкви усамостійнитися від них та стати окремою одиницею, якою вона була за Київської держави». М. Чубатий. Українська Католицька Церква (Відбитка з Загальної Української Енциклопедії – з найкращими доповненнями). – Л., 1993. – С. 3-4.

¹⁶ Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. – К., 1991. – С. 28, прим. 39.

¹⁷ Там само. – С. 30.

¹⁸ Там само. – С. 30, прим. 42.

¹⁹ Грень М. Правовірність релігії Тараса Шевченка та Івана Франка. – Л., 2002. – С. 3-39.

²⁰ Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали. Пастирські послання 1899. – 1914 р. – Л., 2007. – Т. 1. – С. 829-830.

²¹ «Священна і Божественна Літургія святого отця нашого Йоана Золотоустого і святого отця нашого Василя Великого», Синод ієрархії Української Греко-Католицької Церкви. – Львів: Місіонер, 2007. – С. 24; 90.

²² Там само. – С. 38-39; 104.

²³ Там само. – С. 48-49; 114.

²⁴ Слово Святійшого Отця Івана Павла II до України. – Л.: Свічадо, 2001. – С. 204.

²⁵ Чубатий М. Цит. праця. – С. 16.

²⁶ Василювський П. Царизм і Російська Православна Церква спільно ненавиділи Тараса / Грень М., ЧСВВ. Правовірність релігії Тараса Шевченка та Івана Франка. – Л., 2002. – С. 38-39.

²⁷ «... пошел я к заутрене; ещо хуже – дьячки с похмелья так раздирательно пели, что я заткнул уши и вышел вон из церкви. Придя домой, я нечаянно взялся за Библию...». Журнал 1 генваря 1858 рік. / Т. Г. Шевченко, т. 3. – С. 259.

²⁸ 27 (сентября) «Проходя мимо церкви святого Георгия и вида, что двери церкви растворены, я вошел в притвор и в ужасе остановился. Меня поразило какое-то безобразное чудовище,

нарисованное на трехаршинной круглой доске. Сначала я подумал, что это индийский Ману или Вишну заблудил в христианское капище полакомиться ладаном и деревянным маслом. Я хотел войти в самую церковь, как двери растворились и вышла пышно, франтовски разодетая барыня, уже не совсем свежая, и, обратясь к нарисованному чудовищу, три раза набожно и кокетливо перекрестилась и вышла. Лицемерка! Идолопоклонница! И наверно б... И она ли одна? Миллионы подобных ей бессмысленных, извращенных идолопоклонниц. Где же христианки? Где христиане? Где бесплотная идея добра и чистоты? Скорее в кабаке, нежели в этих обезображенных животных капищах. У меня не хватило духу перекреститься и войти в церковь; из притвора я вышел на улицу... Я вздохнул свободно, невольно перекрестился и пошел домой». Журнал / Шевченко Т. Г. Твори: У 3-х т. – Т. 3. – К.: Держ. вид. художньої літератури, 1954. – С. 222-223; Див.: Шевченко Т. Щоденник: Для серед. та ст. шк. віку / Пер. з рос. О. Кониського; Передм. та пер. віршів В. Шевчука. – (Шкільна хрестоматія) – К.: Школа, 2003. – С. 132-133.

²⁹ 29 (июня) «...Сегодня празднуется память величайших двух провозвестников любви и мира. Великий в христианском мире праздник! А у нас колоссальнейшее пьянство по случаю храмового праздника.

О, святые, великие верховные апостолы, если бы вы знали, как мы запачкали, как изуродовали провозглашенную вами простую, прекрасную, светлую истину! Вы предрекли лжеучителей, и ваше пророчество сбылось. Во имя святое, имя ваше так называемые учителя вселенские подрались, как пьяные мужики, на Никейском вселенском соборе. Во имя ваше папы римские ворочали земным шаром и во имя ваше учредили инквизицию и ужасное автодафе. Во имя ваше мы поклоняемся безобразным суздальским идолам и совершаем в честь вашу безобразнейшую вакханалию. ...Удивительно, как тупо человечество». Журнал / Шевченко Т. Г. Твори: У 3-х т. – Т. 3. – К.: Держ. вид. художньої літератури, 1954. – С. 118; Див.: Шевченко Т. Щоденник: Для серед. та ст. шк. віку / Пер. з рос. О. Кониського; Передм. та пер. віршів В. Шевчука. – (Шкільна хрестоматія) – К.: Школа, 2003. – С. 36.

³⁰ 15 (июля) «...За моей памяти в Малороссии на могилах самоубийц совершался обряд не менее поэтический и истинно христианский, который наши высшие, просвещенные пастыри, как обряд языческий, повелели уничтожить. ...Может ли быть чище, возвышеннее, богоугоднее молитва о душе нераскаявшегося грешника? Религия христианская, как нежная мать, не отвергает даже и преступных детей своих, за всех молится и всем прощает. А представители этой кроткой, любящей религии отвергают именно тех, за которых должны бы молиться. Где же любовь, завещанная нам на кресте нашим Спасителем-человеколюбом? И что языческое нашли вы, лжеучители, в этом христианском всепрощающем жертвоприношении?

В требнике Петра Могилы есть молитва, освящающая нареченное или крестное братство. В новейшем требнике эта истинно христианская молитва заменена молитвою об изгнании нечистого духа из одержимого сей мнимой болезнью и об очищении посуды, оскверненной мышью. Это даже и не языческие молитвы. Богомудрые пастыри церкви к девятнадцатому веку стараются привить двенадцатый век. Поздненько спохватились». Там само. – С. 150–151.

³¹ «Я был несчастнее флорентинского изгнанника, зато теперь счастливее счастливейшего из людей. И выходит, что истинное счастье не так дешево, как думает шевадье де Шатобриан. Теперь, и только теперь я вполне уверовал в слово. – Любя наказую вы. – Теперь только молюся я и благодарю его за бесконечную любовь ко мне, за ниспосланное испытание. Оно очистило, исцелило мое бедное больное сердце. Оно отвело призму от глаз моих, сквозь которую я смотрел на людей и на самого себя. Оно научило меня, как любить врагов и ненавидящих нас. А этому не научит никакая школа, кроме тяжелой школы испытания и продолжительной беседы с самим собою. Я теперь чувствую себя если не совершенным, то по крайней мере безукоризненным христианином. Как золото из огня, как младенец из купели, я выхожу теперь из мрачного чистилища, чтобы начать новый благороднейший путь жизни. И это я называю истинным, настоящим счастьем, счастьем, какого шатобрианам и во сне не увидеть». Лист до А. И. Толстої, Новопетровское укрепление, 1857, января 9 / Т. Г. Шевченко. Твори: У 3-х т. – Т. 3. – К.: Держ. вид. художньої літератури, 1954. – С. 443–444.

³² 28 липня «...Наостанку подякував я всемогутньому людинолюбцеві, що наділив мою душу і тіло силою перейти похмурий, тернистий шлях, не вразивши себе і не принизивши в собі гідності людської. Заспокоївшись у святій молитві, я почував собі тихою ходою...». Шевченко Т. Щоденник. – С. 85.

³³ Олександр Кониський сам відвідував Кирилівку, де зустрічався з ріднею поета, зокрема з сестрою Іриною. Ось фрагмент цієї розмови: «...Наплакалася я доволі, доки розказала до кінця, як мій чоловік вмер. Тарас встав, подивився на небо, перехрестився і каже: «Молись, сестро! Молись, і ти вільна, і я вільний. ...Другого дня Тарас пішов до церкви. З церкви він прийшов до батьківської хати... Увечері (29 червня) Тарас пішов до попа отця Григорія Кошиці...». Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський... – С. 499.

³⁴ Там само.

³⁵ Див.: Листи до друзів, зокрема до Варвари Репніної від 1 січня та 7 березня 1850 р.

³⁶ Див.: «Ми восени такі похожі...», «Лічу в неволі дні і ночі...», «Чи то недоля та неволя...», Лист до В. М. Рєпніної від 28 лютого 1848 р.

³⁷ Див.: «А. О. Козачковському», «Ми восени такі похожі...», «Чи то недоля та неволя...»

³⁸ Шевченко Т. Буквар Південноруський 1861 року. – К., 1991. – С. 39.

³⁹ Там само. – С. 39–40.

⁴⁰ Див.: Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. – К., 1991. – С. 28, прим. 39. – С. 30.

⁴¹ 20 (июня). «И я от глубины души благодарю моего Всемогущего Создателя, что он не допустил ужасному опыту коснуться своими железными когтями моих убеждений, моих младенчески светлых верований». Шевченко Т. Журнал / Шевченко Т. Г. Твори: У 3-х т. – Т. 3. – К.: Держ. вид. художньої літератури, 1954. – С. 105–106.

⁴² Див.: Чубатий М. Українська Католицька Церква. – С. 3.

⁴³ Ів 17, 11, 20–21.

⁴⁴ «Унія» з латинської перекладається як «єдність». Відповідно «уніатська» озн. «з'єднана», «з'єдинена» чи «об'єднана» (з Апостольським Престолом).

⁴⁵ Сліпий Й. Історія Вселенської церкви в Україні. – Т. IV. – С. 324. Цит. за Сапеляк А. Київська... – С. 65.

⁴⁶ Очерет М. Панахида по Шевченкові. Про слугу Божого Митрополита Андрея (з маловідомих і презабутих подій) // Грень М. Правовірність релігії Тараса Шевченка та Івана Франка. – Л. – 2002 р. Б. – С. 3-5.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Боднар Б. Розуміння та сприйняття Бога у житті та творчості Т. Г. Шевченка. Рукопис. – 2011. – С. 2.

⁴⁹ «Новый завет я читаю с благоговейным трепетом. Вследствие этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни Пречистой Девы – Матери Спасителя». Шевченко Т. Г. Твори: У 3-х т. – Т. 3. – К.: Держ. вид. художньої літератури, 1954. – С. 366.

⁵⁰ Журнал / Шевченко Т. Г. Твори: У 3-х т. – Т. 3. – К.: Держ. вид. художньої літератури, 1954. – С. 142.

⁵¹ Сверстюк Є. Кобзарєва Церква / Сверстюк Є. Шевченко понад часом. Есеї. – Луцьк – Київ: ВМА «Терен»; ТОВ Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – С. 258.

⁵² Грень М. Правовірність релігії Тараса Шевченка та Івана Франка. – Л. – 2002. – С. 3-39.

⁵³ По суті, ці два терміни себе не виключають, а взаємодоповнюють. Грецькі слова «ὀρθοπίστις» і «ὀρθοδοξία» перекладено на українську мову як «правовір'я» і «православ'я». Перше означає правдива чи права віра, правовір'я. Друге – правдива чи правильна прослава, православ'я. Слово «ὀρθοδοξία», як правдива віра, правдива прослава, як правдиве навчання Вселенської (Католицької) Церкви, вживалось у всій Христовій Церкві, зокрема римськими папами. «Немає сумніву, що слово «orthodoxa fides» означає непомильне навчання Католицької Церкви. Тому Слов'янські Брати переклали грецьке слово «ὀρθοδοξία» – «ὀρθοπίστις» словом «правовір'я», правая віра, правовірен. Так було до половини XIV ст., а з того часу воно відповідно замінене на православіє, православна віра, православний». Архієпископ Мирослав Марусин. На камені віри і Церкви основи. – Львів: Артос, 2009. – 82 с. Не тільки колись слов'янські брати, але і в наш час деякі автори словників перекладають слово «ὀρθοδοξία» як «правовір'я», хоч дослівно українському перекладеному терміну відповідає грецьке слово «ὀρθοπίστις». Напр.: 1. Ортодоксія (від грецьк. *ὀρθοδοξία* – правильна думка) – в релігії – правовір'я, прихильність і неухильне слідування традиц. вченню церкви. Поняття О. з'явилося у християнстві у 2 ст. у зв'язку з виникненням перших ересей і використовувалося як антипод їх «різномудству» – гетеродоксії. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 225 с. 2. **Ортодоксія** (від грец. *ὀρθοδοξία* – «пряма думка», «правильне вчення», «правовірність»; грец. *ὀρθός* («прямий», «правильний») + *δόξα* («думка», «слава»^[1]) – твердість в вірі або проходженні будь-якого вчення або світогляду, підтримка ухвалених позицій, консерватизм^[2], тип релігійної свідомості (нарівні з модернізмом, возрожденчеством і реформаторством)^[3].

У релігії ортодоксія припускає неухильне дотримання догматів віри, основ віровчення і основних традицій. Зовнішні сторони обрядової сторони і малозначні місцеві традиції можуть змінюватися, прийняті священноначалієм і віруючими.

Російське слово «православ'я» – пов'язують із грецьким *ὀρθοδοξία* виходячи лише з сучасної грецької мови, в якій (*δόξα*) має значення «слава» і вже втратило свій первинний сенс («думка» або «вчення»).

Православ'я є, перш за все, ортодоксія життя, а не ортодоксія вчення. – М. О. Бердяєв.

Ортодоксія ґрунтується на догматах. <http://www.uk.wikipedia.org>. Цікавим і повчальним є той факт, що обидва терміни як подібні, а не протиставні за змістом, як взаємодоповнюючі зустрічаємо вже у класичному творі XI ст. першого русина (українця) митрополита Іларіона «Слово про Закон і Благодать»: «Всі держави і міста, і народи шанують і славлять кожне учителя

свого, що навчив їх **православної віри**». А нижче читаємо: «Добрий пастух благовір'ю твоєму, о блаженниче, – святая церква святої Богородиці Марії, котру ти збудував **на правовірній основі**. І де мужнє твоє тіло нині лежить, ждучи голосу труби архангельської». Звертаючись молитовно до святого Володимира, автор продовжує: «І спогляданням солодкого обличчя Його надивляючись, помолись за землю свою і за людей, над якими ти благовірно володарював. Хай збереже їх у мирі і благовір'ї, принесених тобою! І хай **славиться в нім правовір'я**, і хай проклинається всяке еретицтво!» Іларіон Київський. Слово про Закон і Благодать / Передне слово, переклад і примітки Павла Малевича. – Львів: Спадщина предків, 2010. – С. 60-61; 70-71; С. 75-77. Підставою для того, щоб розуміти ці два терміни як взаємодоповнюючі, а не як взаємовиключні, буде наступний євангельський текст: «Близько тебе **слово: в твоїх устах і в твоїм серці, тобто слово віри, що ми проповідуємо**. Бо коли ти твоїми устами визнаватимеш Господа Ісуса і віруватимеш у твоїм серці, що Бог воскресив його з мертвих, спасешся, бо **серцем вірується на оправдання, а устами визнається на спасіння**» (Рим. 10, 8-10). З літургічно-богословського пункту бачення більш глибокий зміст ховається у терміні «православний», оскільки він включає в себе правовірність вчення Христової Церкви, яке виявляється назовні через молитовно-літургічну молитву та визначений спосіб життя християнина, згідний з християнською наукою Православно-Католицької Церкви.

⁵⁴ Див.: «Полякам», «Єретик», «Кавказ».

⁵⁵ Слово Святійшого Отця Івана Павла II до України. – Львів: Свічадо, 2001. – С. 204.

⁵⁶ Василевський П. Царизм і Російська Православна Церква спільно ненавиділи Тараса, в кн.: Грень М., ЧСВВ. Правовірність релігії Тараса Шевченка та Івана Франка. – Л. – 2002. – С. 38.

⁵⁷ Наприклад, у творах «Єретик», «Полякам».

⁵⁸ «Кавказ», «Царі»...

⁵⁹ Цитування з пам'яті, на основі почутої радіопередачі.

⁶⁰ Нікейсько-Царгородський «Символ віри». Див.: Шевченко Т. Буквар... – С. 40.